

logickou tradici, jak ji představovali především D. Gusti a P. Andrei, a orientuje se na významné sociální problémy, jako je výzkum hnutí novátorů, vztah dělníků k technickému pokroku apod. Jedním z centrálních úkolů rumunských sociologů je výzkum venkova. Zde marxističtí sociologové navazují na výzkum vesnic, které zkoumali již sociologové buržoazní „bukureštské školy“ (D. Gusti), a studují posun způsobený přeměnou rumunské vesnice na vesnici socialistickou.

Rumunští sociologové plní tyto úkoly s vědomím, že je potřebné vychovávat kvalitní odborníky v oboru sociologie. Hlavním zdrojem této přípravy je katedra sociologie na bukureštské univerzitě, dále pak Institut filosofie a sociologie RAV a Akademie společensko-politických věd Stefana Georgiu.

Pokud jde o stať V. D. Skaržinské, věnovanou sociologii v Československu, lze říci, že je to seriózní výčet základních etap ve vývoji naší sociologie, opírající se především o oficiální usnesení vládních a stranických orgánů o rozvoji sociologie u nás. Je pochopitelné, že pro zájemce o sociologii v Československu přináší pouze nejzákladnější informace.

Závěrečnou část čtvrtého oddílu recenzovaného sborníku tvoří příspěvek V. D. Patruševa, věnovaný mezinárodnímu komparativnímu sociologickému výzkumu časových rezerv městského obyvatelstva. Zpráva průkazně potvrzuje skutečnost, že zatímco velká frekvence zájmu buržoazní sociologie byla především věnována otázkám volného času, sovětská sociologové prováděli již od 20. a 30. let výzkum časových rezerv pracujících. V roce 1964 se proto mohli zúčastnit mezinárodního výzkumu a navázat přitom na poměrně velkou předcházející tradici. Zpráva shrnuje výsledky diskuse o dané otázce (diskuse „u kulatého stolu“), již se zúčastnili sociologové z kapitalistických i socialistických zemí.

Na základě výběrového souboru 20 000 dotazovaných bylo zjištěno, že velké množství času zabírá domácí práce. Volný čas mužů se pohybuje od 3,5 do 4,9 hod. denně, volný čas žen od 2,4 do 4,3 hod. denně (s. 404). Zpráva, tak jak ji podává Patrušev, je podrobnou informací o zkoumané otázce a zároveň přehledkou práce, kterou na tomto úseku vykonali sociologové socialistického tábora.

Pátý oddíl, tj. poslední část sborníku, tvoří stati sovětských autorů (J. N. Gavrilce, J. V. Arutjunjana, A. F. Okulova a dalších) věnované otázkám sociologie a hraničních vědních oborů: matematiky, demografie, sociologie venkova, sociologie náboženství atd. V jistém smyslu je tato část jakýmsi faktografickým a teoretickým završením oddílu čtvrtého, což prokazuje promyšlenou koncepcí editorů, kteří sborník jako celek připravili k publikaci.

Návaznost spočívá především v tom, že ve všech zemích tábora socialismu se v té či oné míře řeší uvedené aktuální otázky. Není sporu o tom, že mezi ně patří takové problémy, jako je matematické modelování sociál-

ních procesů nebo významný vztah dvou, dnes již těžko oddělitelných disciplín, vztah demografie a sociologie. Kvantifikace, snaha po vyjádření funkcionálních závislostí, snaha postihnout vztahy mezi formálními a neformálními strukturami ve společnosti, to vše vyžaduje pomoc matematiky a kybernetiky. V tom smyslu vyjadřuje J. N. Gavrilce lapidární zjištění: „Jazyk kybernetiky a modelování pomáhá lépe chápat podstatu sociálních procesů“ (s. 417). V poměrně málo rozsáhlé stati se autorovi podařilo ukázat na možnosti využití matematiky a kybernetiky v tak významné sféře, jakou je sociální struktura.

Otázka vztahu demografie a sociologie je zde posuzována jednak kriticky, ve vztahu k buržoazní demografii, a jednak pozitivně, jako vztah dvou samostatných společenských věd, které mohou přispět k *zajištění štěstí všeho lidstva*, budou-li vycházet z vědeckého teoretického bohatství marxismu-leninismu.

Další příspěvky se týkají speciálních sociologických disciplín, sociologie venkova a sociologie náboženství. Skutečně odpovídají na „aktuální“ problémy sociologie, nejen z hlediska „čistého“ badatelského zájmu, ale z hlediska účinné angažovanosti marxistické sociologie. Jde zároveň o informace týkající se etap rozvoje těchto disciplín v SSSR. Je zde uvedeno mnoho poznatků a zjištění, která mohou přispět k stimulaci práce našich marxistických sociologů, a to nejen tematicky, ale i pokud jde o angažovaný přístup badatele.

Závěrem bychom rádi uvedli významný citát z příspěvku V. D. Skaržinské: „Není pochyb o tom, že těsné kontakty sociologů Československa a Sovětského svazu a také účinnější spolupráce se sociology ostatních socialistických zemí napomohou jak rozvoji sociologie v každé jednotlivé zemi, tak i marxistické sociologii vůbec“ (s. 386).

Jiří Houška - Karel Rychtařík

A. M. Rumjancev o knize Jana Szczepańskiego

Před časem vyšel v Sovětském svazu ruský překlad knížky polského autora Jana Szczepańskiego *Základní sociologické pojmy*. Tato příručka, která byla v Polsku vydána poprvé v r. 1963, je známa z českého vydání z roku 1966 také u nás. Skutečnost, že se Szczepańskiego práce dostává nyní také do rukou sovětských čtenářů, má podle mého názoru hlubší význam, než by se mohlo na první pohled zdát. Není totiž ještě tak vzdálena doba, kdy někteří teoretikové jak v SSSR, tak u nás pohlíželi na rozvoj polské sociologie na přelomu 50. a 60. let s jistou dávkou skepse a kdy se dokonce domnívali, že socialistická společnost sociologii jako samostatnou vědní disciplínu nepotřebuje. Jakkoli si nemyslím, že by vývoj polské sociologie ve zmíněném období byl bez problémů a chyb, přesto se dnes, kdy už máme určitý historický odstup, ukazuje, že hlavní tendence zde byla zdravá, vycházela z marxistických pozic, o čemž svědčí nesporné a trvalé výsledky jak

v oblasti sociologického výzkumu, tak v oblasti sociologické teorie i pedagogické činnosti.

Že tyto výsledky jsou dnes marxisticky orientovanými sociology nejen u nás, ale i v SSSR plně uznávány, o tom právě svědčí mj. vydání zmíněné knihy a rovněž doslov z pera sovětského autora A. M. Rumjanceva, který je k ní připojen a o němž bychom chtěli čtenáře Sociologického časopisu informovat. Svoji informaci opírám o přetištění textu doslovu ve 3. čísle polského časopisu *Kultura i Społeczeństwo* z roku 1970.

Rumjancev píše, že práce Jana Szczepańskiego je doposud nejlepší marxistickou příručkou sociologie, čímž je odůvodněn její překlad do ruštiny. Knížka je však podle něho natolik specifická, že bez její hluboké analýzy se může tato charakteristika zdát nejasná, nebo dokonce do určité míry sporná. Vyvolává přinejmenším dvě otázky, na které je třeba odpovědět: 1. Jde pouze o příručku neboli o výklad všeobecně přijímaných pravd podaných dostupnou formou? 2. Mnozí čtenáři, kteří se s ní pouze zběžně seznámí, se mohou ptát: Co je v ní marxistického? A Rumjancev pokračuje: „Není třeba zakrývat, že v literatuře činící si právo na to být literaturou marxistickou, jsme si zvykli nacházet četné citáty z prací klasiků vědeckého komunismu, notabene nikoli vždy a nikoli všude správně použité. Zvykli jsme si na věty typu: v protikladu k buržoazní sociologii marxistická věda správně tvrdí, že...; na tvrzení, že výklad je vyčerpávající, a což je nejvýznamnější, že vysvětluje výjimečně komplikované sociologické problémy. Zvykli jsme si naráz se vypořádávat s těmi problémy, nad nimiž si nejlepší specialisté sociologického myšlení lámou hlavu celá desetiletí.“

Sovětský sociolog dále píše, že v knize J. Szczepańskiego není po podobných tendencích ani stopy. Přestože jádrem knihy je cyklus autorových přednášek pro posluchače prvního ročníku, je vskutku vědeckou, hlubokou, pronikavou a zajímavou studií, která bez nadsázky může být považována z mnoha hledisek za příkladnou.

Rumjancev vysoce hodnotí dokonalou Szczepańskiego znalost cizojazyčně starší i soudobé sociologické literatury i jeho bezpečnou orientaci v ohromném množství sociologických, filosofických, sociálně psychologických, historických a demografických škol, směrů a proudů. Píše, že ke každému z nich přistupuje polský autor tvořivě a kriticky, dokáže odhalit jejich „racionální jádro“ a správně zhodnotit jak nejabstraktnější teorie, tak i konkrétní speciální závěry. Szczepański je však zároveň oproštěn od jakékoli přezíravosti, vyhýbá se kategorickým soudům, neboť si velmi dobře uvědomuje jejich zhoubné důsledky pro každou vědu, zvláště však pro vědu tak mladou, jakou je sociologie. Podle Rumjancevových slov je polský sociolog krajně zdrženlivý a opatrný právě tam, kde jsou tyto přednosti obzvlášť potřebné.

Z jednotlivých částí knihy sovětský autor zvláště vyzvedá ty pasáže, kde je řešena problematika předmětu sociologie. Szczepańskiego názor, že na rozdíl od jiných společenských

věd, které zkoumají buď společnost jako celek ve vzájemné souvislosti různých stránek společenské činnosti lidí (sociální filosofie), nebo různé oblasti sociálního života (právo, etnografie), zabývá se sociologie konkrétními projevy obecných zákonů součinnosti lidí v historicky se vytvářících formách soužití, považuje za blízký názorům, které dnes zastávají mnozí sovětsí teoretikové. Rumjancev dodává, že je to zcela pochopitelné, neboť jak oni, tak Szczepański vycházejí z týchž marxistických metodologických předpokladů.

Rumjancev bez výhrad přijímá a vysoce hodnotí zejména ty části knihy, které se zabývají vrstvami a třídami, podmínkami materiálního života společnosti, sociologickým pojetím člověka a osobnosti, společenskou vztahy a sociálními činnostmi.

Píše, že polský autor si jasně uvědomuje a dovedně konkretizuje závěry, ke kterým dospěl historický materialismus ve své analýze struktury společenských formací, příčinných souvislostí a funkcionálních závislostí mezi složkami sociální struktury i při analýze objektivního směru dějinného procesu. „Takový dojem vyvolává zejména první část práce,“ — pokračuje Rumjancev — „v níž se podrobně popisují problémy ekologie, zoonologie a fyto-sociologie a v níž jsou detailně analyzovány přírodní, geografické a demografické základy sociálního života. Můžeme tu najít mnoho zajímavých a sovětskému čtenáři dosud neznámých tvrzení (zejména o roli geografického prostředí) i řešení problémů, jež jsou v soudobé vědě předmětem mnoha diskusí (např. otázka vrozených schopností). Autor zaujímá všude správné stanovisko, neboť přijímá všechno pozitivní, co bylo vytvořeno v buržoazních sociologických směrech, avšak kategoricky odmítá, ovšem velmi taktičtí formou, což je třeba podtrhnout, jejich mylné, falešné a zřejmě reakční závěry.“

V souvislosti s kapitolou, která se ve Szczepańskiego knize zabývá problematikou kultury, Rumjancev píše: „... do sociologického pojetí kultury bylo zahrnuto to, co se v sovětské literatuře obvykle analyzuje výlučně v normativně etických kategoriích: vzory a modely chování, normy, zásady soužití atd. Zdá se, že tento postup je úplně správný, stejně jako rozlišení forem kultury na osobní kulturu jedince, kulturu agregátu a kulturní dědictví. Autor uvádí takové v sovětském prostředí nové sociologické kategorie, jako jsou funkcionální kulturní jednotky, kulturní komplex, kulturní model, kulturní vzor a jiné, jež umožňují zkoumání vnitřních mechanismů nejen fungování, ale i vývoje kultury.“

Kapitolu nazvanou *Sociologické pojetí člověka a osobnosti* považuje Rumjancev za nejvíce nasycenou bohatým a různorodým materiálem i novými a hlubokými pohledy. Jako velmi originální označuje část věnovanou společenské vazbě, zvláště pak tam, kde se pojednává o její typologii a struktuře a kde se analyzují formy sociální kontroly. Sovětský čtenář má také poprvé možnost seznámit se prostřednictvím Szczepańskiego knihy s kategorií tzv. účelových skupin.

Jediná věc, kterou v celém poměrně obsáh-

lém doslovu Rumjancev Szczepańskému vytýká, je to, že polský autor „jde někdy cestou, která zpravidla nevede k pozitivním výsledkům, když je třeba dát odpověď na zásadní otázky“. Rumjancev píše, že sám Szczepański to přiznává např. v souvislosti se zkoumáním mechanismu fungování systémů společenských vztahů, když uvádí, že jeho analýza je čistě formální. „Právě tento zájem o čistě formální analýzu“ — pokračuje Rumjancev — „neumožnil J. Szczepańskému plně osvětlit problém společnosti a kritérií společenského pokroku, což značně snižuje hodnotu některých kapitol jeho knihy. Ale opakují, že celkově máme před sebou práci, která — i když ve všech svých tvrzeních není nesporná, přesvědčující a vyčerpávající — přesto je důležitým příspěvkem k rozvoji sociologie, jejího jazyka, pojmového aparátu i problematiky.“

Rumjancev uzavírá svoji úvahu myšlenkou, že Szczepańského knížka otevírá každému, kdo se s ní seznámí, nové obzory zkoumání sociální skutečnosti a ukazuje nové směry analýzy i zobecňování sociologického materiálu. Proto její ruské vydání bude nesporně pro sovětskou sociologii velmi užitečné.

Jan Sedláček

Metodika sociálního plánování

Predikce a sociální plánování byly, jak známo, hlavním tématem jednání VII. světového sociologického kongresu ve Varně v září r. 1970. Světová sociologická veřejnost byla zejména překvapena šíří pozornosti věnované této problematice a četnosti teoretických prací i již realizovaných empirických výzkumů, které byly zaměřeny tímto směrem v Sovětském svazu v uplynulých 5 letech.

Pro rozvoj sociálního plánování v SSSR měl zásadní význam XXIII. sjezd KSSS. Jak v referátu s. Kosygina, tak v řadě diskusních vystoupení a konečně i v usneseních sjezdu byl zdůrazněn úkol zvědčít řízení společnosti ve všech rovinách, zejména ovšem v ekonomice. Leningradská delegace vystoupila přímo s návrhem, aby každý průmyslový podnik vypracoval vedle technické a organizační pětiletky i sociální plán rozvoje kolektivu pracujících. Tak se začalo rozvíjet hnutí, které dnes má reálné výsledky již v tisících sovětských podniků. Sociálnímu plánování jsou věnovány porady průmyslových odvětví, kde se zobecňují zkušenosti i studují specifické rysy práce s lidmi v uhelném, metalurgickém či textilním průmyslu. Vytvářejí se vzorové podniky, jejichž sociální plány jsou zvláště pečlivě připravovány teoreticky a prakticky a poté široce publikovány. Konala se již i všesvazová konference odborů k této problematice, kde zazněla i formulace, že dnes by každý podnik chtěl vytvořit sociologickou laboratoř, avšak nelze vyškolit kvalifikované kadry v tak krátké době.

Ve všech těchto souvislostech vystupuje do popředí naléhavá potřeba seriózní metodologické práce: vytvoření sociálního plánu vyža-

duje předně přesnou znalost výchozí situace — sociální reality, z níž se vychází. Proto prvním úkolem je *sociální analýza* podniku, zachycení existující sociální tváře a rozeznání počátků trendů, které se stanou v pětiletce významnými. Validnost těchto poznatků je předpokladem vědeckosti sociálního plánu. Může být plodem jen seriózní metodologie.

Proto vyvolá nepochybně jak v SSSR, tak i u nás a v ostatních socialistických zemích velkou pozornost práce kolektivu autorů právě toho centra, které se nejdéle uvedenými problémy v SSSR zabývá — Leningradské university A. A. Ždanova. Mezi autory jsou dnes již známa jména doc. Polozova, doktora psychologických věd E. S. Kuzmina, člena korespondenta AV SSSR prof. Kerimova, matematiků Rachuranova a Grigorjeva a řady jiných. Práce má název *Metodika plánování sociálního rozvoje kolektivu průmyslového podniku*.¹

Autoři po krátkém úvodu probírají v 1. kapitole základy sociálního plánování a velmi instruktivně ukazují jak prakticky postupovat při zpracování a realizaci sociálního plánu. Na základě zkušeností zejména podniků Svetlana v Leningradě ukazují, že v čele komise sociálního plánování má stát ředitel, jejími členy pak jsou předseda stranické a odborové organizace, představitel výboru mládežnické organizace a výboru žen, dále vedoucí personálního a mzdového oddělení, sociolog a psycholog, právník a jiní specialisté. Vždy se realizuje spojení s teoretickými pracovníci. Sociální plán má 4 oddíly: analytickou část, prognostickou část, systém realizace, systém kontroly.

Sociální plán podniku má potom dvě hlavní části: *základní směry rozvoje techniky, ekonomiky a výroby a plán sociálního rozvoje kolektivu podniku*. O tom, jaké hlavní kapitoly má hlavní sociální plán, nás informují další kapitoly knihy.

Druhá kapitola se zabývá změnami sociální struktury pracovního kolektivu. Zde jde především o úvahu o změnách kvalifikační struktury v závislosti na rozvoji techniky, o věkové rozložení během pětiletky, o regulování vertikální i horizontální mobility. Zvláštní pozornost se věnuje sociálním skupinám mládeže, žen a specialistů v podniku.

Třetí kapitola (a tedy i součást *sociálního plánu podniku*) je věnována vytváření pracovních podmínek a ochraně práce. Sem patří i výzkum, který je nutno v této oblasti v pětiletce provést, otázky, které provozy a kolik pracovníků jsou ve výchozím roce ve zdravotně nejobtížnějších provozech a cesty řešení, problémy rozvoje hygienických opatření, odstraňování výrobního traumatismu atd.

Čtvrtá kapitola řeší problémy zvyšování životní úrovně pracujících, především diferenciaci výdělků a premií a využití kolektivních fondů. Kapitola má řadu velmi progresivních míst, uvažujících o mzdě a premiích jako motivačních nástrojích.

¹ Metodika planirovanija socialnogo razvitiija kolektiva promyšlenogo predprijatija, Lenizdat 1970, s. 262.